

(14)

RAZGOVORI
IN
ČLANKI

PRIMORSKA DUHOVŠČINA
ZA
FEDERATIVNO
LJUDSKO REPUBLIKO
JUGOSLAVIJO

RAZGOVORI IN ČLANKI

PRIMORSKA DUHOVŠČINA
ZA
FEDERATIVNO
LJUDSKO REPUBLIKO
JUGOSLAVIJO

TRST V FEBRUARJU 1946

IZDALA GREGORČIČEVA ZALOŽBA

PROVOGATI

IN

TRIMACI

ANTICOMUNIST ARMY

AN

CHARTER

CHARTER

CHARTER

CHARTER

NATISNILA TISKARNA PECCHIARI V KOPRU

Nekaj besed za uvod

Ni res, kar trdijo naši nasprotniki, da bi mi imeli kako načelno nasprotje do duhovnikov kot vršiteljev svojega poklica. Vselej, kadar smo v tej osvobodilni borbi prišli z njimi v navzkrižje, so vzroki sloneli na čisto konkretnih dejstvih. Trčili smo vedno v primerih, ko je šlo za obrambo načel čiste demokracije ali za onemogočenje delovanja narodnih škodljivcev, ki so bili pod vnanjimi, nam sovražnimi političnimi vplivi.

Toda zmeraj smo se skrbno pazili, da takih primerov nismo posploševali. Mi dobro vemo, da se vsa slovenska duhovščina ni strinjala z narodnimi izdajalci. Posebno o primorski duhovščini na splošno smo imeli zmeraj dobro mnenje. Naš duhovnik je bil zvest sin svojega naroda, ohranil je čisto narodno zavest, ki jo je še krepil v borbi za pravice našega jezika. V tej borbi je bil povezan z našim narodom in je — razen nekaterih izjem — preko vseh zunanjih vplivov in osebnih interesov hotel ostati povezan z narodom tudi v narodno osvobodilni borbi, ali tej borbi vsaj ni nasprotoval. Bil je z nami, ker se ni hotel odtujiti ljudstvu in ker se je tudi zavedal, da je v našem gibanju ključ do narodove srečnejše bodočnosti, četudi se z nami ni strinjal v vsakem pogledu in se še danes ne strinja, kar je razumljivo. Taka notranja nasprotja so neizbežna in se pokažejo ob vsaki važni prelomnici človeške in narodne zgodovine. Imajo globoke vzroke in korenine ter se ne dajo odpraviti z enim samim zamahom, popolnoma jih prebolijo šele nova pokolenja. Toda vsakdo, kdor nesebično in z dalekovidnostjo gleda na dogajanja, mora preko tega, da pomore do zmage višjim narodnim koristim.

Naj na tem mestu opozorim še na neko stvar. Pogosto slišim prav iz duhovniških vrst, kako se kdo trka na svojo narodno zavest in našteva svoje narodne zasluge v preteklosti. Tega se posebno radi poslužujejo tisti, katerih trenutno zadržanje je vse prej kot neoporečno, da bi prevarili javnost. Mi nikoli nismo zanikali velike zasluge naše duhovščine pri delu za dvig naše narodne zavesti in naše kulture ter v boju za naše narodne pravice in tega tudi danes ne zanikamo. Kadar bomo pisali zgodovino naših bojov in naše kulturne rasti, bomo to v polni meri upoštevali. Toda danes ne pišemo zgodovine, danes zgodovino — ustvarjamo! In v teh dneh, ko se morda za stoletja odloča naša

bodočnost, niti posameznikov niti celega stanu ne moremo soditi po zaslugah v preteklosti, ampak po njihovem zadržanju v usodnem trenutku. Po tem jih bo sodilo tudi ljudstvo in jih bo sodila zgodovina.

Kdor se danes tega ne zaveda, je zapravil kapital svoje preteklosti. S tem mislim na tiste redke — ponekod ne baš prerredke — ki so se iz katerih koli notranjih nagibov ali zunanjih vzrokov več ali manj jasno postavili proti volji ljudstva. Pri tem pa še drzno lažejo, da govorijo v imenu vse primorske duhovščine. In mislim s tem tudi na tiste prav tako redke — ponekod ne baš prerredke — ki tiho in negotovo ubirajo stopinje za prvimi.

Nikoli nisem mogel verjeti, da tako misli in čuti res, vsa primorska duhovščina. To bi bil tudi moj osebni poraz, ki sem sicer večkrat ostro obsojal nasprotnike in omahljivce, a prav tako pogosto tudi podčrtaval, da je večina v globoki zavesti dolžnosti z narodom v njegovi borbi za svobodo. In ker duhovščina — razen redkih primerov — javno ni ugovarjala proti temu, da jih peščica narodnih izdajalcev vleče v svoje blato, bi javnost lahko sklepala, da se s tem strinja. Da dokažemo, da to ni tako, je nastala ta knjižica razgovorov in člankov ter spomenice s podpisi, ki naj ponovno dokažejo, da je večina primorske duhovščine še vedno brez pridržka z narodom v njegovi najosnovnejši zahtevi po svobodi in pravici.

Izjave in misli, ki jih vsebujejo te strani, so lahko v veliko zadoščenje primorskemu ljudstvu, ki vidi s tem, da je v njegovih pravičnih stremljenjih z njim večina duhovščine, ki hoče ohraniti svoje svetle tradicije in ostati povezana z narodom in ki ne more, kakor bi nekateri želeli, po Rožmanovi poti. Le to je pot, ki lahko izravna vsako nezaupanje in najuspešneje služi našim skupnim ciljem.

France Bevk

Župnik Ivan Bidovec

Bodočnost zahteva

V teh usodnih dneh je bilo pravo, da tudi primorski duhovniki, ki žive z ljudstvom, ki ga razumejo in mu slede, povedo svojo besedo, izrazijo svojo misel in izpričajo svojo zvestobo narodu, ki mu pripadajo, načelom, za katera se je ljudstvo odločilo. Ko sem se v teh dneh odpravil na pot, na Kras, do naših ljudskih duhovnikov, da zapišem njih nazore, se mi je korak zaprvo usmeril v Bazovico, k mlademu župniku Ivanu Bidovcu, ki tam ob robu kraške planote zvesto čuva spomin svojega brata in njegovih treh tovarišev, bazoviških herojev.

Ivan Bidovec je Tržičan. Dopršil je slovenske šole, nazadnje goriško bogoslovje. Svojo službo je pričel v istrskem Podgradu in jo nadaljeval v Dolini. Pred desetimi leti je prvič spoznal tržaški Coroneo. Iz zaporov so ga pregnali za pet let na samotne Tremite na Jadranu. Bil je fašistom nevaren »slovansko-komunistični agitator«. Očitani so mu brata, ki ga je že šest let krila zemlja. Na srečo pa ni vsa ta leta prebil v pregnanstvu. Ko se je vrnil, je šel znova med ljudstvo v Hrenovce pri Postojni. Leto dni pred zadnjo vojno se je drugič vrnil v zapor, bil je znova pregnan. Vse do lanske jeseni so ga zadrževali v Bergamu.

Čas in življenje sta mu skovala trden značaj pri vsej nežnosti, s katero je ozljubil svoj delavski in kmečki rod, pa čeprav mu je zibelka stekla v meščanski hiši. S svojim ljudstvom je rasel, z vsem srcem se mu je pridružil.

Kratek je bil najin razgovor, poln vere v našo bodočnost. Bazoviški župnik je govoril s prepričanjem, najglobljim, najtrdnnejšim. Odras njegov obraz, žar njegovih oči je pričal o tem; žarele so mu najbolj tedaj, ko mi je ob koncu izpovedal: »Med našim ljudstvom hočem ostati tudi v svobodni, federativni Jugoslaviji!«

Prišel je čas, sem začel, ko bodo odločali o nas. Kaj misliš o tem, tovariš?

Posamezni človek šteje leta. Mlad človek gleda le v bodočnost, zrel mož se oklepa sedanjosti, starec gleda nazaj. Ker je pred njim le grob, le smrt, hvali preteklost.

Tako posameznik. Narod, ljudstvo je nekaj, kar živi v nadsedanjosti posameznika. Pravilo posameznika zgine. Čim bolj živi posameznik povezan s svojim ljudstvom, tem bolj živi v njem daljna preteklost, odpira se pred njegovimi očmi daljna bodočnost, tem bolj utripa v njem vsa širina sedanjosti. Povezanost z ljudstvom, vkoreninjenost v zemljo, na kateri se odigrava življenje ljudstva, to je pravilo prave socialnosti, družabnosti.

Majhni posamezniki ne gredo preko sebe, pridejo kvečjemu do svoje družine, do »svojcev«. Veličina posameznika je, da začuti utrip ljudskega srca, utrip srca, ki ne bije samo šestdeset, osemdeset let. Utrip slovenstva bije na tej zemlji nad tisoč let... Utrip slovenstva se ne čuti samo v tem trenutku, utripa danes, a v njem čutiš bodočnost. Niso utripi vseh časov enako močni, vsa leta zgodovine enako važna. Utrip slovenstva od leta 1941. dalje je močno. Obsega vso slovensko zemljo, vse slovensko življenje nazaj. Ali čutiš, da gre za daljno bodočnost?

Slovinci Primorja se zavedamo tega. Od tam, kjer podajamo ob Zilji roko koroškemu bratom, do Brkinov, kjer se srečamo z Istranom, Hrvatom, od Nadiže in Tera do Nanosa vemo: gre za to naše ljudstvo, za to našo zemljo!

Po tisoč letih je to ljudstvo zakričalo in kakor je majhno, je prevpilo velike in je prisluhnil zbor sveta. Kakor otrok je še, saj do danes ni mogel odločati o sebi, in vendar je že zrel mož. Dvignilo se je in se z golimi rokami borilo za sebe. Z golimi rokami proti puškam in tankom ter letalom... Vse ljudstvo. In nastal je problem za diplomatske mize. Delo smo jim dali, diplomatom.

Tako sede diplomati in čitajo »note« in zlivajo črnilo na papir, medtem ko ropotajo pisalni stroji in rotacijski stroji časopisov ter pišejo, pišejo. Vozijo se z avtom diplomatije in še več z letali. Usedajo se k banketom, kjer se pozdravljajo in si napijajo. Tudi to mora biti, a Naše ljudstvo je prelivalo kri — in ne črnila, naša zemlja pa jo je pila; niso ropotali pisalni stroji, marveč strojnice in puške... Nič ni bilo napitnic. Med hajkami je bil dostikrat zelen krompir in surov fižol dober, Bog da je bil! — Nas bodo diplomatije vzeli tako, kot smo? Ali bodo prišli preko listin in papirjev do zemlje? Do naše zemlje? Bodo prišli preko črnila, ki se zлива, do naše prelite krvi? Bodo med krikom sveta, ki vpije, zaslišali naš glas? Naš glas, pravim!

V nas govori preteklost, vpije bodočnost. Nam gre za bodočnost. Gre za stoletja, gre za tisočletja. Po tisočletni sužnosti nismo nikdar toliko sanjali, govorili in peli o svobodi... Primorci hočemo biti. Mi smo že svobodni v sebi. Danes ni suženjstva strank med nami, boja slojev. Nas bodo pustili biti svobodni med narodi? Kot svobodni hočemo: v Slovenijo, v Jugoslavijo!

Pripoveduje se o dekletu, ki je imelo fanta zelo, zelo rada. Ali istočasno je sanjalo tudi o novem domu. Naslikala si ga je podrobno: hišo, kuhinjo, spalnico... V vsaki vse na mestu, omare, mize, kot je treba. V vsaki izmed teh vse na mestu: žlice, noži tu, perilo tam. Prišlo je pa, da se te sanje niso uresničile. Ona in on nista imela ničesar mimo svoje ljubezni. Vzela sta se.

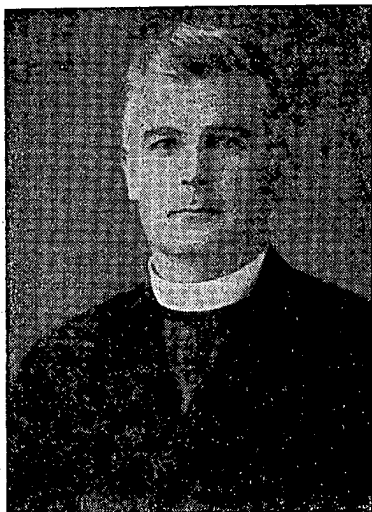
Pravijo nam, da ni v Jugoslaviji ženitovanjskih proslav, ne mize in ne postelje in še mnogočesa da ni...

Mi Primorci pa povemo in odgovarjamo: Naša ljubezen do Jugoslavije je taka, da hočemo tja! Pomagali bomo, da si uredimo svoj dom.

Sedaj je čas! Gre za bodočnost, ki kliče. Nikdar več ne bo takih dni, takih trenutkov!

Dekan Gabrijel Piščanec

Ustava FLRJ in duhovnik

Tudi z dekanom Gabrijelom Piščancem sem govoril. Poln je živiljenjskih izkušenj, razume svet in se je zato od vsega početka postavil tja, kamor se je postavilo vse ljudstvo v Klancu za Kozino, ki deluje med njim že poldrugo desetletje. Poln je živiljenjskega optimizma in razumevanja novih časov, ki je našel vanje pot v trenutkih, ko so gorele vasi okrog njega in treskale granate po samem Klancu, pa so našli partizani gostoljubno streho pri njem.

Rojen je bil leta 1882. v Rojanu. Dopršil je bogoslovje v Gorici in potem služboval po kraških in istrskih vaseh, v Trstu in drugod, dokler ni obstal v Klancu.

Naletel sem nanj v Prešnici, kjer je bil po opravkih. Vsa vas je bila že v zelenju in okrasju kakor zlepa ne. In vse je bilo v pričakovanju dogodkov, ki naj odločijo o usodi vse dežele. Dekan Piščanec je kljub lepi starosti živahnega spomina. Mnogo je pripovedoval o svojih sporih z italijanskimi in fašističnimi oblastmi, o svojih policijskih opominih in nadzorstvih. Domov grede se je razpletal pogovor o marsičem in se je potem nadaljeval še v njegovi hiši nad vasjo.

* * *

Govorila sva tudi o novi jugoslovanski ustavi. Ko sem povprašal, kaj misli kot duhovnik o njej, se je zamislil, nato pa sva zapisala:

Papeška enciklika Leona XIII. in Pija XI. in vsi govori Pija XII. očitavajo načela krščanske socialnosti. Pravičnost in red naj vladata med državljani in državo, med posameznimi sloji in stanovi. Krivično izkoriščanje drugega po drugem naj izgine. Kapitalizem v pomenu izrabljanja in izkoriščanja delavskega in

kmečkega stanu je po krščanskih načelih greh. Napeti nacionalizem ni krščanski.

Papeške enciklike niso izzvale množičnega gibanja. Mnoge so prišle tudi mnogo prepozno in bile brez udarnosti. Razne katoliške stranke so obstale sredi poti. Cincale so in največkrat so se vezale z meščansko-kapitalističnimi strankami in tako same podpirale kapitalizem. Ljudsko gibanje je doseglo to, česar niso dosegle vse stranke.

Jugoslovanska ustava je v IV. poglavju načrtala družbeno ekonomsko ureditev države, ki je v popolnem skladu s krščanskim načelom pravičnosti. Priznava se zasebna lastnina in podjetnost v gospodarstvu (člen 18.), a omejuje se njiju uporaba v škodo ljudski skupnosti. Kapitalizem je s tem strt, strt, ker so izrecno prepovedani karteli, sindikati, trusti, ki diktirajo cene in monopolizirajo blago na debelo v škodo skupnosti. Strta je kapitalistična veleposest po 19. členu, ki določa maksimum posesti in določa kot glavno osnovo, da »pripada zemlja tistemu, ki jo obdeluje«. In še je ustavno zagotovljeno delovanje združenih organizacij, ki nujno preprečuje trgovini, tudi v nadrobni prodaji in nakupu, vsako izrabljanje ljudstva.

S tem je zadan udarec strankarstvu, ki je napravilo toliko zla slovenskemu ljudstvu. Posamezne stranke, ki naj zastopajo in branijo interese kmeta ali delavca, trgovca ali bančnika, veleposestnika, kapitalista, nimajo več pravice obstoja, ker je ustava enkrat za vselej uredila in rešila gospodarsko vprašanje. Dokler to ni bilo urejeno, je bil boj med sloji in stanovi nujen in nujen tudi obstoj strank. S tem postane ljudstvo res urejeno ljudstvo in ne kupec bojno razporejenih front.

Po ustavi je uzakonjena ljudska oblast — »vsa oblast je iz ljudstva in pripada ljudstvu« (člen 6.) in jo ljudstvo samo izvršuje po svobodno izvoljenih predstavniških organih. S tem je zagotovljena prava demokracija. Vsak član ljudstva, kateremu koli stanu pripada, je polnopraven državljani, »enak pred zakonom in enakopraven ne glede na narodnost, raso in veroizpoved«, brez ozira na »položaj in premoženje in stopnjo izobrazbe« (člen 21.), ima svojo pravico in besedo pri odločanju in izbiri predstavniških organov državne oblasti, ko je »dopolnil 18. leto« (člen 23.). Člen poudarja samo pravico voliti in voljen biti. S pravico je dana sama po sebi dolžnost uporabiti to pravico in jo vršiti. S temi ukrepi in s tem, da je ženska enakopravna (člen 24.) z moškim, vrača ustava ljudstvu ono pravo življenje, ki mu je dano po prirodnem pravu. Ljudstvu je dana možnost, da zaživi svoje pravo, zdravo življenje, ki mu ga historični razvoj fevdalizma in meščansko-kapitalistično usmerjene demokracije ni dajal. Krščan-

ski vidiki morajo to odobravati. Ljudstvo postane tako nosilec svojih pravic in dolžnosti sebi v dobro. Ljudstvo postane na ta način zopet suvereno, samostojno. Čas, ko je gospod — fevdalec — govoril za ljudstvo in v imenu ljudstva, je prešel, prešla pa tudi doba, ko so v imenu »naroda« govorili za ljudstvo samo neki izbranci, izobraženci, pa naj so bili celo »poslanci«, izvoljeni od ljudstva, toda vedno več ali manj ljudje boljših stanov, profesorji in advokati in duhovni, ki ljudstva po večini niti razumeli niso — kot ljudstvo njih ni razumelo — in so ga smatrali za svojega varovanca, če celo ne za siroto, ki jim mora biti hvaležna za njih blago delo.

Pravo krščanstvo mora to le pozdraviti, ker je imelo pravo krščanstvo svoje korenine vedno v ljudstvu in ne v gnili in izžeti aristokraciji fevdalizma. In tudi ne v dostikrat zblaziranem, etično in fizično propalem meščanstvu. Nujno sledi, da mora pravo krščanstvo sodelovati in pomagati, da bo postalo ljudstvo, ki se je po sto in sto letih zopet zavedelo svojih pravic in si jih je v krvavi borbi priborilo, na vsej črti zmožno se teh posluževati in jih braniti, da bo moglo izvrševati dolžnosti, ki so s temi pravicami povezane.

Mnogo našega ljudstva se novega časa še ne zaveda. Drugi, če se ga zavedajo, zaradi neizobraženosti ne morejo prav zastaviti svojih sil za pravo blaginjo ljudstva. Na polju kulturne in socialno politične izobrazbe sodeluje lahko poleg ostalih izobražencev tudi duhovnik. Politično javno delovanje mu je po cerkvenih predpisih prepovedano, ne pa delo izobraževanja. Že njegovo strogo duhovniško poslanstvo mu to nalaga: Spoštuj oblast, to načelo mora on sam izpolnjevati in v tem smislu tudi druge v cerkvi učiti. Izpopolnuj se, delaj dobro, je socialna naloga, o kateri mora pridigati.

Vsak duhovnik pa je tudi član ljudstva. S tem nosi dolžnost in odgovornost za svoje ljudstvo. Ljubezen do tega ljudstva, ki je bila ponos primorske duhovščine, nas mora podžgati, da napravimo vedno in povsod vse, kar moremo, za naše ljudstvo. Saj imamo v tem zgled — Kristusa, našega učenika.

Župnik Anton Piščanec

Ločitev cerkve od države

Tudi katinarski župnik Anton Piščanec je zapisal svoje misli o vprašanju, zaradi katerega sem se oglasil pri njem. Na Katinari nad Trstom deluje že dvanajst let, vmes so ga Nemci pobrali in odvedli, za skoraj poldrugo leto v Dachau. Po rodu je iz Rihemberka, kjer je bil rojen leta 1900. Študiral je v Gorici in v Ljubljani, služboval pozneje v Postojni in na Suhorju v Brkinih, dokler ni prišel nazadnje na Katinaro. Dachau ga je izčrpal do kraja. Ko se je vračal, se je namenil v Maribor. Ko pa je zvedel, da so jugoslovanske čete zapustile deželo, je spoznal, da se bo treba za Primorsko politično še boriti in se je vrnil spet med svoje Katinarce, delavce in kmete. Vsi so z njim, ker vedo, da je ves njihov.

Župnik Piščanec mi je dal sestavek-pismo, ki je bilo namenjeno nekemu duhovniku in ki je v naslednjem objavljeno pod gornjim naslovom.

Dragi brat! Pišem Ti, ki se še bojiš ločitve cerkve od države. V bogoslóvjih so nas v cerkvenem pravu učili doktrino, da je pravo razmerje med cerkvijo in državo v tem, da skleneta obe družbi pogodbo (konkordat), s katero rešita vsa vprašanja, ki ju zadevajo. Lep nauk, ki v praksi tolikokrat odpove. Avstrijski konkordat je bil v škodo cerkvi in narodom. Mogoče je koristil državi, a ker nam je bila Avstrija tuja, se me to ne tiče. Italijanski konkordat Pija XII. in Mussolinija je bil v korist fašizmu, če je koristil rimski cerkvi, Vatikanu, ne vem. Mogoče, toda gotovo ni koristil jugoslovanski manjšini.

Že konkordat sam je izdal nas, Jugoslovane, na vsej črti. Niti omenja nas ne s pravim imenom. In to kljub temu, da smo Vatikanu predložili toliko spomenic v dobi od l. 1918. do 1928! Ne samo, da ni vzakonil pravic manjšine, pogodba je bila v celoti proti nam. Tako v točki glede imenovanja župnikov in kaplanov. Vatikan je popustil v bistveni točki krščanstva, da naj ima vsako ljudstvo duhovnike iz svoje srede. Še slabše je bilo glede praktičnega uveljavljanja konkordata. Mimo konkordata so sami škofje poitalijančevali semenišča v Kopru, Gorici in na Reki. Proti konkordatu in cerkvenemu pravu so dopuščali vmešavanje fašistične države v strogo verske zadeve, kot so procesije, pridige, pogrebi, pouk krščanskega nauka.

Kaj si res misliš, da je edino konkordat prava rešitev odnosov med cerkvijo in državo? V Jugoslaviji zagotavlja ustava »svobodo vesti in svobodo veroizpovedi. Verske skupnosti... so svobodne v svojih verskih stvareh in v izvrševanju verskih obredov. Verske šole, ki pripravljajo duhovniški naraščaj, so svobodne, toda pod splošnim nadzorstvom države« (člen 25.). Kaj hočeš še več? Zahteva cerkev več? Krščanski nauk boš lahko učil. Cerkveni zakon vsakdo lahko svobodno sklene (člen 26.).

Pa konkordata ni, praviš. — Ga ni. In kaj misliš, da je kriva samo država, da ga ni? Ti praviš, da je konkordat medsebojna pogodba, pogodba med cerkvijo in državo. Pri vsaki pogodbi je važno zaupanje, ki mora biti med pogodbeniki. Saj veš, da ti rečem le to, kako so se obnašali med osvobodilnim bojem razni škofje Slovenije in Hrvatske in Bosne. In tudi še posebej veš, kako se je vse drugače obnašala ta čas večina primorske duhovščine. To veš, da konkordat ni pogodba med državo in nižjo duhovščino, še manj med državo in katoliškim ljudstvom, marveč med Vatikanom in državo. Danes Vatikan še vedno trpi na svojih mestih vse škofo v Primorju in vse škofo v Jugoslaviji kljub temu, da ne uživajo zaupanja katoliškega ljudstva in ne katoliške nižje duhovščine. Trpi škofo, ki so grešili proti božjim in proti cerkvenim zapovedim, ko so podpirali oboroženi boj okupatorja proti našemu ljudstvu. Kdo naj zaupa takim podpisnikom? Kako naj sploh pride do konkordata? Saj tega ni mogoče niti zahtevati ob takih razmerah! Samo to ti zapišem.

Imej pa zaupanje! Ti si ravno tisti, ki vedno rad govori o našem »katoliškem slovenskem ljudstvu«. Pomiri se torej, četudi je država ločena od cerkve! Glej, naše ljudstvo je danes država. Če je res katoliško, ne boj se! Cerkev ne bo trpela kljub ločitvi. Le mirno zastavi svoje delo na verskem in moralnem polju! Delaj za ljubezen in pravičnost na osnovi krščanstva in prave lojalnosti! Država Te bo priznala!

Dekan Franc Malalan

Primorska duhovščina in osvobodilno gibanje

Franc Malalan je izšel iz stare openske družine. Tudi sam je bil rojen na Opčinah pred 55 leti. Že v mladih letih se je spopadel z Nemci zaradi svojega slovanstva. Bilo je v času druge soške ofenzive v prvi svetovni vojni, ko so se na Opčinah pojavile slovenske zastave in se je nemški komandant sila vznemirjal zaradi tega. Pozneje je bil za kurata v tržaški bolnišnici, pa so ga pregnali od tam, ker se je z ranjenci razgovarjal v njihovem domačem jeziku.

Prišli so pa še hujši časi. Ko so fašisti v letu 1921. navalili na Istro in požigali vasi po njej, so stregli tudi njemu po žioljenju. Na srečo ga je strel le ranil. S fašističnimi oblastmi je bil zmerom v opreki, kljub vsem policijskim opominom. Nazadnje so ga leta 1939. pregnali v Pacentro v Abrucih. Zašel je med same fašistične zapeljance. Pa je oblastem tudi tam zagodel in kmalu speljal vso vas v antifašistične vrste. Tudi v času narodno osvobodilne borbe je bil na strani ljudstva. Pridobil si je mnogo prijateljev, posebno med partizanskimi ranjenci, ki jih je hodil obvezovat v njih bližnjo zasilno bolnišnico.

* * *

Pogovor je nanesele na vlogo primorske duhovščine v času narodno osvobodilne borbe. Župnik Malalan, ki je bil včasih za dekana v Ospu, pa so ga degradirali, ve marsikaj o tem, pa mi je dal nekaj svojih zapiskov, ki jih podajam v naslednjem.

Prvi glasovi o osvobodilnem gibanju so prišli na Primorje že poleti in jeseni 1941. Primorje je prisluhnilo. Leta 1942. je

završalo. Tu ni bilo treba čakati dolgo, pojavile so se prve četice. Primorci sami so se razgibali. Narodni heroj Janko Premrl — Vojko je postal v onih dneh bajeslovna prikazen. Koliko so pripovedovali o njem! Že 1942 so zagoreli domovi. Ljudi so začeli goniti v internacije, v posebne bataljone. Čete primorskih partizanov so se množile, zlasti po zlomu fašistične Italije.

Primorski duhovnik je bil s svojim ljudstvom odtrgan od stare Jugoslavije. Daleč so bili strankarski boji. Biti je moral le en boj, poleg onega, ki ga nalaga vera, boj za obstoj svojega naroda, svojega ljudstva. Celo v cerkvi ni imel več prava, ki mu ga cerkev priznava. Razumel je razmah partizanstva, zlasti naših ljudi. Vedel je, da gre res za svobodo narodu in smrt fašizmu. Ni mu šlo v glavo, da bi moral nastopiti proti svojemu ljudstvu s fašisti in nacisti. Okupator mu je bil tujec, več, sovražnik!

Tako se je pač samo po sebi razumljivo dogajalo, da so partizani našli odprta vrata v župnišča, da so dobili povsod vsaj kos kruha in kozarec vina, tam, kjer ga je »gospod« imel. Saj primorski duhovnik po ogromni večini ni bogataš. Kakor so ljudje povsod v svoji govorici v strahu pred okupatorjem govorili o partizanih skrajšano samo o »naših«, tako so postali tudi za duhovnika »naši«. Res »naši«! Koliko se je molilo za »vrnitev naših fantov in mož«, za pravično zmago in mir! Koliko svetih maš so darovali v ta namen! In... Ob marsikaterem grobu je stal primorski duhovnik s solzami v očeh.

Slovenija je dala duhovnike, ki so odkrito nastopili za Osvobodilno fronto. Razmere so to dopuščale. Štajerska duhovščina, ki je bila pregnana s svoje zemlje, je to lahko storila. Ljubljanska jih je imela polno. Žal je večina šla tujo pot. Primorski duhovnik ni mogel tega napraviti. Izvzemši beneškega Slovenca Černetiča, Goričana Kogoja, verskega referenta pri JA, ni bilo primorskega duhovnika aktivista. Premalo nas je bilo, saj je prenekateri moral upravljati po dve župniji, če ne tri tu in tam. Svojih ovčic pa ne more duhovnik zapustiti mirne vesti. Drugo, kar ga je motilo, je bila vezanost na cerkveno disciplino, ki je v Primorju zaradi bližine Rima mnogo bolj stroga. Ista težava je bila glede sprejema političnih funkcij v odborih OF. Cerkenopravno je sprejem političnih funkcij in javno delo v politiki duhovniku dovoljeno le s pristankom cerkvenih oblasti. In še tega ne smemo pozabiti, duhovnik — aktivist, bi kmalu ne mogel več opravljati duhovniške službe. Moral bi hajkati pred fašisti in nacisti. Seveda imamo tudi častne izjeme posameznikov, zlasti mlajših (razumljivo), ki so v brk vsemu sprejeli tudi funkcijo v političnih odborih OF. Imel je pa primorski duhovnik drug boj, za katerega marsikateri partizan ni vedel. Boj z »belimik«.

ki so pritiskali nanj v imenu katolicizma, v imenu pastirskih pisem škofa Rožmana in enciklik papeža Pija XI. proti komunizmu.

Če bi se »katoliška« in »napredna« Ljubljana zadržala napram Primorski tako, kot se je držala v letih do 1941., bi ji bilo v večjo čast, kljub nečastnemu zadržanju v l. 1918. do 1941.! Razvoj na Primorskem bi šel vse drugače, kot je šel. Do padca stare Jugoslavije, ki jo je »katoliško-napredna« Ljubljana držala pokonci, sploh niso vedeli za Primorje v prestolnici Slovenije. Po tem letu pa je Primorje in zlasti Goriška postala kolonija »belex« Ljubljane. Spočetka, pod fašistično oblastjo, so prihajali le posamezni odposlanci, ki so prinašali svoja gesla in skušali navdušiti tudi primorske duhovnike za boj proti komunizmu. Toda tega smo že itak imeli polna ušesa. Saj nam je o tem pisalo vse fašistovsko časopisje, trobile so vse radijske postaje celo po javnih trgih naših mest in trgov. Govorili so o tem Mussolini in Hitler in Goebels.

Hujši je začel postajati pritisk po zlomu fašizma, s prihodom Nemcev in njihovih hlapcev, domobrancev in četnikov. Pojavili so se listi »Goriški list«, »Vipavec«, »Tolminski glas«. Volk se je odel v ovčji kozuh. Pridigal je katolicizem, sejal pa sovraštvo... Posamezniki so podlegli. Ravno med goriško duhovščino. Saj jih niti ne opravljamo, sami so javno pokazali barvo, zlasti ko so maja 1945 zbežali z domobranci in četniki.

Za mnoge primorske duhovnike l. 1944. ni bilo nič kaj prijetno. Neredkokdaj se je zgodilo, da je imel marsikateri duhovnik čez dan v hiši Nemce in domobrance, zvečer in ponoči pa »naše«. Zdrav čut, ki ga je vezal na ljudstvo, je tu zmagoval in zmagal.

Sprejemati čez dan liste kot »Slovenski dom« in vso literaturo s »Črno knjigo« vred, ki govori o grozodejstvih »banditov«, poslušati govorance domobranskih pridigarjev, agitatorjev, mladih študentov, bogoslovcev, meščanskih doktorčkov o nevarnostih, ki groze cerkvi in slovenstvu, ni bilo prijetno. Sicer je bila ta bela propaganda sama v sebi gnila in razdvojena. Tako je vsak duhovnik lahko ujel glasove raznih struj in strankarstva, ki je pelo iz vseh grl. Domobranci in mihajlovičevci needini med seboj, Sokoli in katoliška mladina prav tako. Katoliki sami razbiti v strazarje — Ehrlihove šole, v mladce — Tomčeve linije, v pristaše Katoliške akcije, v stoprocentne pristaše Slovenske ljudske stranke — Natlačenove podrepnike in v vse mogoče medvmesne odenke, a vsak izmed njih je hotel neko svojo Jugoslavijo, neko svojo Slovenijo. Zato je bila odločitev lahka: z ljudstvom, z našim primorskim ljudstvom, ki stoji v partizanih! A bili so pritiski, grožnje, s katerimi so hoteli doseči svoj cilj. Bistvo krščanstva,

ljubezen do Boga in do bližnjega, se je sprevrglo v boj z orožjem! Tu so slovenski duhovniki iz Primorja pokazali, da so bili bolj katoliški od katoliške Kranjske, ki je vedno pomilovalno gledala na Primorje in na njene duhovniške vrste in jih smatrala za na pol liberalne, pravoslavne in bog si ga vedi kaj še.

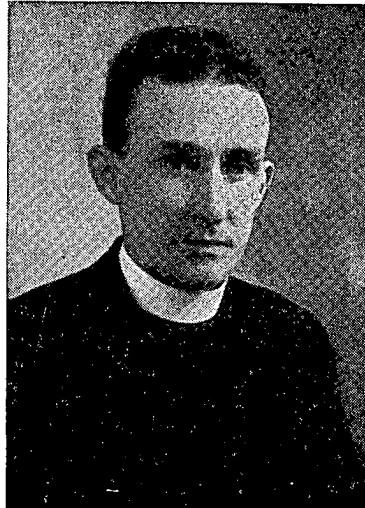
Ni pač krivda ogromne večine primorskega duhovništva, če je Katoliška cerkev zgubila svojo veljavo in svoj kredit pri slovenskih množicah in pri novi slovenski — jugoslovanski oblasti. Ni krivda primorske duhovščine, če čas v letih 1941.—1945. ni imel svojega Janeza Kreka, politika — duhovnika ljudskih množic, in škofa, kot je bil nadškof Sedej. Primorska duhovščina v letih po 1918. ni imela niti vpogleda v vse, kar se je dogajalo v Sloveniji. Ni imela zvez ne knjig ne časopisov. A imela je eno — ljubezen do ljudstva in s tem ljudstvom je šla, mu stala ob strani v osvobodilnem boju! Dvigala ga je in mu dajala poguma, tolažila in bodrila, svetovala in pomagala, kjer je mogla. Reševala je internirance in jetnike, če je le mogla in kolikor je mogla. Podpirala je vdove in sirote padlih mož in očetov, junaško pomagala nositi breme očetov in mater, ki so dali svoje sinove za svobodo.

Padli so tudi duhovniki: Šatej, Gabrenja, Bandelj, M. Vekjet, Š. Milanović. Te žrtve in ogromne materialne in življenjske žrtve ljudstva terjajo od duhovnikov, da zahtevajo to, za kar se je ljudstvo žrtvovalo: Slovenijo — Jugoslavijo, edini pravi dom primorskih Slovencev!

Virgil Šček

Zakaj so primorski duhovniki sodelovali v narodno osvobodilnem gibanju

Tudi Virgil Šček je Tržačan. Šole je delno opravil v Trstu, kjer je bil rojen pred 57 leti, delno v Gorici. Z realke se je odpravil v Gradec, kjer je študiral na trgovski visoki šoli. Tam se je na svoji življenjski poti preusmeril, napravil klasično maturo, kot prvi Slovenec v svoji materinščini, in odšel v goriško bogoslovje. Kaplanoval je pozneje pri Sv. Ivanu in pri Starem sv. Antonu in nato v Lokvi. Naglo se je uveljavljal in leta 1921. je bil izvoljen za državnega poslanca. Parlament je zapustil tri leta pozneje. Svojega poklica se je tesneje spet poprijel v Anberju, od koder je bil ob začetku zadnje vojne pregnan. V Trstu je živel kot upokojenec — brez pokojnine. Pa se je spet vrnil v Lokev.

Tam sem ga našel zadnjič, vedrega in polnega optimizma. Virgil Šček je svoje čase razvil bodro vsestransko delovanje. Bil je med ustanovitelji Ciril-Metodove šole pri Sv. Vidu v Trstu. Z dr. Resom je ustanovil Jadransko založbo, ki so jo na pritisk policije prekrstili v Našo založbo. V njenem okviru je izšel znani Valjavecov italijansko-slovenski slovar. Izdala je tri letnike Jadranskega almanaha in vrsto leposlovnih knjig. Šček je bil tudi med ustanovitelji Mohorjeve družbe v Gorici in Katoliške tiskarne. Dal je pobudo za vrsto publikacij, med njimi tedenski »Mali list«. Tudi v času narodno osvobodilne borbe ni ostal ob strani. Na njegovo pobudo je Zbor svečnikov sv. Pavla lani v imenu duhovščine v tržaški škofiji podal znano izjavo v osmih točkah, v kateri se je izrazil za Osvobodilno fronto in ki je podana v naslednjem sestavku.

Razgovor z Virgilom Ščekom je užitek. S svojim vsestranskim znanjem, z živo besedo, s prepestrim nizanjem dogodkov pritegne človeka v tok svojih misli, da mu sledi pozorno in se ob njem zlepa ne utrudi. Tako se je najin pogovor široko razpletel. Že kar od početka se je utiral v politično smer.

Kakšni so bili razlogi, da so se Primorci od vsega začetka in do zadnjih konsekvenc postavili proti okupatorju?

Zgodilo se je iz psiholoških in umskih razlogov, *je razvil niti svojih utemeljevanj*. Način, kako so Italijani, fašisti in nefašisti, liberalci in klerikalci, laiki in duhovniki teptali naše narodne pravice od leta 1919. do 1940., je izzval pri Slovencih in Hrvatih na Primorskem ogorčen odpor, ki se je stopnjeval v sovražstvo do vsega, kar je prihajalo z njihove strani. Iz tega sovražnega razpoloženja je izšel rek: »Rajši pod hudiča, kakor spet pod Italijo.«

Ko je Italija leta 1941. šla v vojno ob strani Nemčije, je postala tudi Nemčija sovražnica Primorcev, kakor je bila obratno naša prijateljica vsaka država, ki je nastopila proti Italiji. Ko so se domobranci odločili za Hitlerja, so avtomatsko postali sovražniki Primorcev. Ta zavest je ljudstvu prešla v meso in kri. S tem dejstvom mora duhovnik računati.

Italijanski škof Geremia Bonomelli je v drugi polovici preteklega stoletja potoval po Francoskem. V vlaku je srečal nekega ameriškega kardinala, ki mu je v razgovoru dejal: Vi Italijani, tudi škofje, pazite, da ne pride do nasprotstva med cerkvijo in narodnostjo, pa čeprav samo do navideznega, kajti v takem primeru bo moral narod izbirati med enim in drugim in se bo vselej odločil za narodnost in proti cerkvi. Kardinal je prav govoril. Tako se je namreč dogajalo v vsej zgodovini.

Ko je prišlo do vojne med Nemčijo in Rusijo, je zajel slovenske Primorce val navdušenja. Kako to?

Panslavizem iz srede preteklega stoletja ni zamrl. Kar je bilo zavednega med Slovenci, vse je upalo v Rusijo. Po prvi svetovni vojni so očanci očitno govorili: Samo Rusija nas bo rešila. To vero v Rusijo so poglobili in utrdili posebno slovenski vojaki iz avstrijskih časov, ki so kot vojni ujetniki živeli v Rusiji. Teh pa je bilo na tisoče. Vsi, prav vsi so bili pravi propagandisti za Rusijo. Vse pisanje cerkveno-verskih in političnih časnikov proti Rusiji ni prav nič zaleglo in primorsko ljudstvo je navihtec vsemu videlo v Rusiji svojo odrešiteljico. Tudi s tem psihološkim dejstvom mora duhovnik računati.

Ko je tedaj OF nastopila na strani zaveznikov in kot zaveznica Rusije, bi bilo vsako ugovarjanje ali prišepetavanje proti

Rusiji zaman. Ljudstvo, ki je desetletja ječalo pod italijanskim jarmom, se je Rusije zdaj še bolj oklenilo.

V prejšnjih časih smo bili vajeni slišati le imena nemških, francoskih, italijanskih vojskovodij od Napoleona do Grazianija in Badoglia. A kako nam je srce zaigralo, ko smo potlej dan za dnem čuli imena generalov Timošenka, Malinovskega! Primorci so od veselja vriskali, ko je Konjev zavzel naduti Leipzig in je v prevzetni Berlin vkorakal Žukov. Vsak Primorec bi bil najraje te generale zaporedoma objel. In partizanske čete so bile zaveznice teh generalov. Domobranci pa so medtem prisegali zvestobo — Hitlerju.

In odnos duhovščine do partizanov?

Primorski duhovniki so imeli pri partizanih brate, bratrance, nečake, katere so podpirali. In še več!

V Ljubljani so domobranci in Nemci iskali neko učiteljico, da bi jo odgnali v taborišče. Učiteljici se je posrečilo pribežati na Kras. Kam se je skrila? Neki sivolasi župnik, sam revež, se je je usmilil, jo skrival in vzdrževal do osvoboditve. Na meji med Istro in Krasom je duhovnik, ki je dolgo vzdrževal nekaj partizanov. Njegov sosed je sprejel ranjenega partizana, ki so se ga vaščani otepali iz strahu pred Nemci. In takih primerov aktivnega sodelovanja je na stotine. Ne pozabi, da smo primorski duhovniki zaradi sodelovanja s partizani izgubili šest bratov. Ti so: Šime Milanović (ustreljen), Mirko Vekjet (umrl v Dachau-u), Ernest Bandelj in Tone Šatej (ubita), Franc Gabrenja (ustreljen), Marko Željko (obešen).

Tudi z računarskega stališča so imeli primorski duhovniki prav, da niso šli z domobranci. Le čuj, kako uči Kristus in je zapisano v evangeliju sv. Luke: »Kateri kralj, ki gre na vojsko zoper drugega kralja; ne sede poprej in se ne posvetuje, ali bo mogel z desetimi tisoči stopiti proti njemu, ki prihaja nadenj z dvajsetimi tisoči? Če ne more, pošlje, ko je oni še daleč, poslanstvo in prosi miru.«

Kaj so duhovniki občutili ob branju grozodejstev?

Le tisti, ki so imeli živo v spominu zgodovino, so se znašli. Čas revolucij je čas sile.

Sicer pa je zgodovina tudi v tem oziru velika učiteljica in v neki meri — tolažnica. Ko so Rimljani leta 70. oblegali Jeruzalem, je za časa obleganja umrlo 200.000 Judov zaradi lakote. Po končanem obleganju so odnesli samo skozi ena vrata iz mesta 116.000 judovskih trupel. V mestu samem so v bitki pobili nad 100.000 Judov. Rimljani so Jude, o katerih so menili, da so požrli

zlate novce, žive obešali, jim parali trebuhe in iskali v njih zlatnike. V okolici Jeruzalema so dnevno križali po 500 živih Judov.

In kaj sodiš o domobranski politiki? sem se povrnil v tir najinega razgovora.

Domobranci so bili prepričani, da bo zmagal Hitler. Zato so se naslonili nanj. Ko pa so začeli padati udarci po Nemcih, vedno pogosteje, so spoznali, kakšen bo konec. Zavedali so se, da se bijejo brez upa zmage. Toda kaj so hoteli. V obupu so se poslužili velike laži, ki je veljala Slovence mnogo krvi in jim napravila strašno škodo. Izmislili so si »pogodbo« z Angleži, ki da bodo prišli, polovili partizane in domobrancem izročili oblast. V to laž so verjeli laiki in duhovniki in menda sam škof.

Kako so mislili primorski duhovniki za časa osvobodilnega boja?

Naši duhovniki so bili po veliki večini z vsem srcem za partizane. Pustimo zdaj še živeče in naj omenim samo enega, najdaljnovidnejšega, čigar ime je že v »knjigi življenja«. Ta idealist je bil dekan v Hrušici Lojze Kraševac. V duhu je videl vstajenje slovanstva pod vodstvom Rusije in v duhu je videl tudi socialno revolucijo. Kadar je o tem govoril, so mu oči kar žarele in ljudje so ga poslušali z odprtimi usti.

Kateri duhovnik ni na primer trpel, ko je zvedel, da nosi jugoslovanski rudnik Trepča letnih 140 milijonov dobička? In vse to v korist kapitalistom! Kdo naj bi to krivico odpravil, če ne OF?

Mar ni na Slovenskem vse, kar je bilo konzervativno, prešlo v reakcijo?

Menda bo za odgovor dovolj, da prebereva izjavo, ki so jo podpisale vse stranke ob prihodu italijanske roparske armade v Ljubljano:

»DUCE! V trenutku, ko je postalo slovensko ozemlje, ki so ga zasedle italijanske Oborožene Sile, del Velikega Kraljestva Italije, izražamo v imenu vsega slovenskega prebivalstva Njegovemu Veličanstvu Kralju in Cesarju najspoštlivejšo vdanost in izrekamo Vam, DUCE, vso našo hvaležnost za plemenite in posebne ukrepe, ki ste jih izdali za naše ozemlje in ki bodo za nas varno jamstvo življenja in zagotovilo bodočnosti našega prebivalstva.

Spoštovanje našega jezika in naše kulture priča, s kako zvišenim pojmovanjem rimske pravičnosti ume Fašistična Italija vladati narodom, ki so pod njenim varstvom.

DUCE! Slovensko prebivalstvo bo dokazalo še bolj v dejanju svojo hvaležnost in vso svojo lojalnost.

V Ljubljani, dne 3. maja 1941.

S to izjavo so stare stranke v Sloveniji izgubile še zadnjo sled pravice, da bi še kdaj igrale kakó vlogo. Da spadajo v zgodovino, je vsem Slovencem znano in se z njimi ne bomo več ukvarjali.

Ko se je ustanovila OF, je bilo naravno, da je prevzela vodstvo slovenskega naroda. To je bila zapoved zgodovine.

Spomenica primorske duhovščine

Lani 1. septembra so bili zastopniki slovenske in hrvatske duhovščine v tržaški in koprski škofiji pri predsedniku Pokrajinskega narodno osvobodilnega odbora tov. Francetu Bevku: Izročili so mu spomenico, ki jo povzemamo iz »Primorskega dnevnika«. V njej je rečeno:

Zastopstvo slovenskih in hrvatskih duhovnikov tržaške in koprške škofije, združenih v Zboru svečnikov sv. Pavla (ki deluje že 46 let; delovanje je bilo prekinjeno samo za časa obeh svetovnih vojn), je prišlo danes k Tebi kot načelniku Pokrajinske vlade, da bi v času, ki je za naš nad tisoč let zaslužnjeni narod tako usoden, javno izreklo svojo besedo.

Ko so na mirovni konferenci leta 1918. svetovni mogotci naš narod uklenili v imperialistični rimski jarem, smo se primorski duhovniki živo zavedali, da gre naš narod gotovemu poginu naproti, če v doglednem času ne pride do rešitve.

Četrto stoletje so rimska oblastva dan za dnem načrtno in z vso zahrbtnostjo kovala postave, po katerih so naš narod zatirala.

Ko so nasilno pognali nad 70.000 »drugorodnih« domačinov z naše zemlje, so se fašisti lotili sistematičnega preganjanja našega jezika: Izgnali so ga iz šole, s sodnij, iz vseh uradov, marsikod celo iz cerkve.

Da bi naš narod gospodarsko upropastili, so uničili vse naše gospodarske ustanove, okrog 500 zadrug po številu, in po vrsti poganjali slovenske kmete z gruntov.

Istčasno so se rimski imperialisti vrgli na našo pisano besedo. Prepovedali so tiskanje in prodajo slovenskih knjig, časopisov, nazadnje še katekizmov in molitvenikov.

Niti naši nedolžni pesmi niso prizanesli. S posebno naredbo so ukinili vse naše odre, razpustili vsa prosvetna društva in prepovedali slovensko in hrvatsko pesem.

Končno so prepovedali slovenske nagrobne napise. Tako niti mrtvecev niso pustili v miru in so se tako približali hijenskim nagonom.

Ni torej čudno, da smo postali smrtni sovražniki fašizma in vsakršnega nasilja, o katerem želimo, da bi za vedno prenehalo.

V dobi, ko so rimski imperialisti pognali čez mejo vse naše svetne izobražence, vzeli kruh nad 1200 slovenskim in hrvatskim učiteljem, ki so morali zapustiti rodno zemljo in se izseliti, so se vrgli na naš duhovski stan, ki jim je bil trn v peti: Na vse mogoče načine so nas preganjali, vrgli so nas iz šol, onemogočili vsako intenzivnejše cerkveno delovanje in nam kratili celo minimalne državne prispevke. Hoteli so, da bi tudi mi šli čez mejo.

Mi bi se bili lahko izselili, ker smo imeli za to dosti prilik in bi tako trpljenje in revščino zamenjali z udobjem. Toda zvesti svojemu božjemu poslanstvu, da pastir ne sme zapustiti črede, smo vztrajali ter ostali z narodom v bedi, preganjanju in vsakršnem trpljenju. Tako je bil starosta našega Zbora 25 let preganjan od strani fašistov in potem nacistov, podstarosta je dve leti prebil v strahotnem taborišču Dachau, naš tajnik je bil dve leti v taborišču v južni Italiji, njegov namestnik pa, ki so mu fašisti leta 1921. prestrelili nogo, je bil celo dvakrat obsojen na konfinacijo, prvič na tri leta, drugič na dve leti. Podobno se je godilo večini duhovnikov naše škofije.

V času največjega fašističnega nasilja, ko so drugi stanovi vsevprek klonili, smo duhovniki skrbno prilivali olje v ugašajočo vero v vstajenje našega naroda, kakor se tudi zavedamo, da smo ob najhujšem terorju zdržali v javnosti našo slovensko besedo.

Ko se je vnela druga svetovna vojna med Anglijo, Francijo, Ameriko ter Italijo, Nemčijo in Madžarsko, ki so bile naše dedne sovražnice, se je naše upanje okrepilo in izkristaliziralo v živo vero: zdaj ali nikdar več.

In ko je še Rusija stopila na našo stran, se je naše srce napolnilo z gotovostjo o končni rešitvi izpod fašističnega jarma: V duhu smo gledali zarjo našega narodnega vstajenja.

Ko je v tisti zgodovinski dobi OF proglasila svoj program in klicala vkup ubogo gmajno, smo duhovniki tržaške in koprške škofije brez oklevanja stopili na stran naroda.

Dne 13. marca 1942, torej šest mesecev pred svojo smrtjo, je bivši dr. Marko Natlačen poslal k nam pooblaščenca s posebno nalogo. Našega zastopnika je nagovarjal, naj bi pri nas obnovili staro SLS z vsem, kar je bilo tisti čas s tem v zvezi. Naš zastopnik ga je poslušal, nato mu je pa odločno povedal: Vaša politika v Ljubljani je popolnoma zgrešena. Vse osebnosti, ki so podpisale sramotno vdanostno izjavo Italiji, so v tistem hipu postale politični mrtveci. Povejte dr. Natlačenu, naj čimprej odstopi s svojega mesta in se popolnoma umakne. Odposlanec je užaljen odšel.

Tov. predsednik! Kako smo tržaško-koprski slovenski duhovniki takrat mislili in čutili, priča deklaracija duhovščine nekaterih naših dekanij, sestavljena leta 1943. in ki se glasi:

1. Kakor globoko obžalujemo znane in neznane zločine, ki sicer gredo bolj na račun posameznikov, kakor pa vodstva, vendar brez pridržka priznavamo OF za edino narodno oblast, ki se je utrdila v krvavi borbi proti tujstvu.

2. Gibanju OF gre zasluga, da o našem malem ter doslej nepoznanem narodu govorijo državniki svetovnega slovesa in da nas poznajo vsi kulturni narodi na zemlji.

3. OF smo dolžni zahvalo, da je odstranila vzroke, zaradi katerih so se v Jugoslaviji Srbi, Hrvati in Slovenci sovražili in zaradi katerih se je prepad med njimi še dalje poglobljal, tako da smo primorski Slovenci in Hrvati obupavali nad obstojem države. Zato z veseljem ugotavljamo, da je OF pravilno rešila notranje jugoslovansko vprašanje s proglasitvijo polne enakopravnosti Srbov, Hrvatov, Slovencev in Makedoncev.

4. Z vso iskreno hvaležnostjo ugotavljamo, da je OF na tem, da uresniči davni sen naših očetov o združeni Sloveniji, v katero bosta vključena tudi Trst in Celovec.

5. Z zadoščenjem smo vzeli na znanje sklep provizorične narodne skupščine, s katerim je OF priznala vsem državljanom versko svobodo.

Želimo, da bi narodna oblast cerkvi priznala ne le svobodo izvrševanja obredov, marveč tudi pravico do širjenja nauka z vsemi sredstvi, ki jih nudi moderna tehnika. V zvezi s tem izražamo priznanje oblasti OF, da je priključila v življenje versko komisijo, ki naj izključuje vsako trenje med cerkvijo in narodno oblastjo.

6. V smislu evangelija je treba spoštovati zasebno lastnino, kolikor ta ni škodljiva celokupnosti. Na drugi strani pa je treba preprečiti kupičenje bogastva in onemogočiti skupnosti škodljivo špekulacijo.

7. Prav tako smo z zadoščenjem vzeli na znanje, da bo narodna oblast priznala pravico do vsakršne pobude, kolikor bi ne bila v škodo skupnosti.

8. Ako se modri politiki OF posreči, da se naši državni zvezi priključi Bolgarska, bo zgodovina zabeležila dejstvo, da je OF iz vseh južnih Slovanov ustvarila Jugoslavijo.

Z žalostjo pa moramo ugotoviti, da so še tu pa tam na delu sile domačih nestrpnosti, ki so že v času osvobodilnega boja preganjali našo duhovščino in tudi zdaj skušajo — zlorabljaajoč svobodo — z neutemeljenim sumničanjem in obrekovanjem netiti med ljudstvom nezaupanje do duhovnikov. Upamo, da bo naša narodna oblast naše 25-letno delo v prid ljudstvu v dobi največjega fašističnega nasilja priznala in da bo zato pomagala odstraniti tozadevne motnje potrebne sloge.

Tov. predsednik! Danes, ko tu zastopamo slovensko in hrvaško duhovščino tržaške in koprške škofije, nismo prišli k Tebi kot zapoznani spreobrnjenci, temveč zato, da na novo javno potrdimo, kar smo vedno mislili, čutili, za kar smo delali in trpeli. Ponavljamo svojo gorečo željo, da bo Slovensko Primorje končno veljavno priključeno k Jugoslaviji, ki bo mati ne le slovenskih narodov, marveč tudi drugorodnih pristnih Italijanov. Kot duhovniki želimo, da bi Jugoslavija dala vsemu svetu zgled, kako je treba žalitve in krivice odpustiti in kako je treba bratsko ravnati z narodno manjšino, zgled, kakršnega smo zaman iskali v katoliški Italiji.

Naj živi nova Jugoslavija in vsi njeni narodi, katerim je po božji previdnosti usojeno skupno življenje na tem ozemlju!

Virgil Šček

Odprto pismo De Gasperiju

Nekdanji slovenski poslanec Virgil Šček je pred nekaj dnevi objavil v tržaškem »Primorskem dnevniku« članek, v katerem je odločno odgovoril na izjave, ki jih je dal nekaj dni prej italijanski ministrski predsednik De Gasperi o pretenzijah Italije glede naše dežele. Članek je bil dejansko pismo, ki ga je Šček v resnici poslal naslovljencu v Rim. Tudi to Ščekovo pismo gre v okvir te knjige in je zato tu v celoti povzeto.

Dragi De Gasperi!

V letih 1921. do 1923. sva kot državna poslanca sedela v isti klopi rimskega parlamenta. Ti kot zastopnik italijanske ljudske stranke, jaz kot zastopnik Jugoslovanov v Italiji. Danes si Ti ministrski predsednik, torej prva politična osebnost v Italiji, jaz pa sem upokojen duhovnik, a — po krivdi rimske vlade brez pokojnine. Navzlic tej velikanski razliki pa upam, da ne boš zavrgel mojega pisma, marveč ga vsaj prebral.

Zakaj Ti pišem? Zato, ker si od zunanjih ministrov Amerike, Sovjetske zveze, Anglije in Francije, ki bodo v teh tednih odločili o usodi naše dežele, zahteval, naj Primorsko razdelijo na dva dela med Italijo in Jugoslavijo. Italija naj dobi morje in obmorske dele s Trstom vred, Jugoslavija notranjo hribovito deželo. Tako da bo Slovenija za vse večne čase odrezana od morja.

Slovesno si obljubil, da bo za Slovence, ki bi tako prišli pod Italijo, poskrbljeno, da bodo uživali polno jezikovno in kulturno svobodo, za kar da je največji porok nadtisočletna italijanska civilizacija.

Končno si obžaloval krivice, ki so se godile Slovincem, poudaril pa si, da teh krivic ni zakrivila Italija, marveč le fašisti; fašizem pa da je bil le kratka epizoda v zgodovini Italije.

Na vse tri trditve Ti želim odgovoriti. Ti zahtevaš, da se Primorska razdeli po narodnostnem načelu. To pa je po mojem nemogoče. Le oglejva si bližje to zadevo! Koper je dandanes vsekakor italijansko mesto (kajpada je v mestu polovica poitalijančenih Slovencev), toda tri metre izven mesta so že Slovani. Mar resno misliš, da bomo potegnili mejo tri metre izven Kopra in tam zgradili visok zid? Koper bo kajpada živel od slane vode!

Piran je danes brez dvoma italijansko mesto, toda že 25 cm izven mesta so Slovani in vsa zemlja je slovanska. Ali bomo tam, torej 25 cm izven mesta, zgradili visok obmejni zid? Piranci pa bodo živeli od prepevanja lepih pesmic.

Trst je v svojem središču po govorici italijansko mesto, toda prebivalstvo je sestavljeno iz več kot treh četrtin poitalijančenih Slovanov. Vendar pa tudi danes teče jezikovna meja nekaj nad ulico Kandler ter po Stari cesti (via Commerciale), dočim so Bar-kovlje že slovenske in potem vsa obala do Tržiča. Na tej črti bomo torej postavili visok obmejni zid. Trst pa bo dobival radič, mleko in drugo kar z letali iz Furlanije.

Isto velja za vso Primorsko.

Primorska je ena sama celota, nedeljiva celota in enota. Trst spada k zaledju, zaledje pa k Trstu. Koper spada k zaledju, zaledje pa k Kopru. Piran in Škedenj spadata k zaledju, zaledje pa k Piranu in k Škedenju.

Primorska je nedeljiva, nihče je ne sme deliti.

Primorska mora biti v eni in isti državi, mora pripasti ali Italiji ali Jugoslaviji.

Po Wilsonovih 14 mirovnih točkah in po sklepu konference »Treh velikih« naj vsaka dežela sama odloči, kam bo spadala. Dragi De Gasperi, se li misliš upirati sklepu »Treh velikih«?

Primorska pa se je že izrekla in sicer s plebiscitom ali ljudskim glasovanjem. Plebiscit se lahko vrši na dva načina: ali s črnilom ali s krvjo. No, plebiscit se je izvršil, in sicer s krvjo.

In kako so Primorci glasovali. Koliko Primorcev je šlo v borbo za Italijo, koliko za Jugoslavijo. Veš, te številke so silno zanimive.

Leta 1915., ko se je vnela vojna med Italijo in Avstrijo, se je na Primorskem razvila silovita propaganda: »Andiamo in Italia per combattere l'Austria!« Kakor pravi knjiga »Volontari giuliani«, je šlo v borbo za italijanstvo Primorske 1781 Italijanov. V sedanji vojni pa je šlo v borbo za Jugoslavijo 72.000 Primorcev in Istranov.

Koliko Primorcev je dalo življenje za Italijo? Koliko Primorcev in Istranov ga je dalo za Jugoslavijo? Na trgu pred Svetim Justom v Trstu je spomenik, na katerem so vklesana imena padlih za Italijo. Koliko jih je? Le nekaj desetina. Nič več!

Koliko Primorcev, Istranov in Italijanov pa je dalo življenje za Jugoslavijo? 42.000, reci dva in štirideset tisoč! Zanimivo, kaj ne? Pa pojdemo še naprej. Koliko so Primorci še žrtvovali za Italijo? Nič. Koliko pa so žrtvovali za Jugoslavijo? Dragi De Gasperi, vzemi svinčnik in si zapiši: za Jugoslavijo je bilo zaprtih

8981 Primorcev, interniranih 95.400, pogrešanih 11.000, do tal porušeni hiš 19.300, na pol porušeni hiš 16.800.

Le tehtaj te številke, kakor hočeš, z lekarniško tehtnico ali s staro decimalko, zaključek je zelo enostaven: Primorska hoče k Jugoslaviji. Ljudsko glasovanje je bilo do konca izvršeno.

Ko sem že omenil razmerje med obrežnimi mesti in zaledjem, dovoli, da greva korak naprej. Vzemiva zemljevid Evrope ter ga razgrniva na mizi. Le oglejva si Jadransko morje: potem na levo od morja, nato na desno od morja. Zaključek je za zdravo pamet jasen: Kar je zemlje na levo od Jadranskega morja, to spada k Italiji. Kar pa je zemlje na desno od Jadranskega morja, spada k Jugoslaviji, torej vsa Istra s Trstom vred.

Tvoj morebitni ugovor, češ da so dandanes v Trstu, Kopru in Piranu Italijani v večini in da zaradi tega Trst, Koper in Piran ne spadajo k Jugoslaviji, ne velja prav nič. To so gnezda na tujem drevesu. Ptiči spadajo k drevesu ali pa morajo odfrleti. To hočem razložiti. Denimo, da bi se Jugoslovanom posrečilo vdreti in zavzeti Benetke in Chioggio. Denimo, da bi se tam trdno usidrala slovanska manjšina, ki bi umetno ali z nasiljem uvedla svoj jezik v vsej javnosti. V dobi pol ali enega stoletja bi bili v teh dveh mestih udomačeni priimki: Ugo Foskolič, Jože Kardučič, Silvio Pelikan, Aleksij Dantek (tako ste vi v Trstu fabricirali: Petak — Pitacco, Vodopivec — Bevilacqua, Žvokelj — Sbochelli, Požar — Butafuochi). Občevalni jezik v mestu bi bil slovenski, a notri bi živela dobršna zavedna italijanska manjšina. Komu na svetu, ki ni imperialističnega mišljenja, bi padlo v glavo in bi trdil, da so Benetke ali Chioggia jugoslovanska zemlja? Nikomur! Kajti Benetke in Chioggia spadata k zaledju, torej k Italiji. Takisto je zdaj s Trstom, Koprom in Piranom. Spadajo pač k zaledju, torej k Jugoslaviji.

Morebiti boš ugovarjal: Ti si govoril o Benetkah, ki so bile pred stoletjem poslovanjene, torej so bile prej vselej italijanske. Italijani so jih ustanovili, Slovani so jih šele kasneje zavzeli. S Trstom pa je drugače: Trst so ustanovili naši predniki, Rimljani, je bil torej skraja italijanski. Odgovor: Noben zgodovinar ni dokazal, kdo je Trst ustanovil. Gotovo je le to, da so tod pred Rimljani bivali drugi narodi. Tudi ime Trsta — po rimsko Tergeste — ne more noben zgodovinar ali jezikoslovec izvajati iz laščine ali latinščine. Najbližja je ta beseda še slovenskemu tržišču (Teržište). Toda vse to je sporno in zato pustiva sporna vprašanja. Pojdiva naravnost k argumentom. Denimo, da bi Slovani prodrli na italijansko obalo tam kje pri Anconi in bi na skalovitem, še neobdelanem obrežju ustanovili svoje mesto. Slovansko kajpada:

Ali bi imeli zato Jugoslovani pravico do tega mesta? Nikdar! Ker bi to mesto spadalo k zaledju in zaledje je Italija!

Da zaključimo: Kar je na levi Jadranskega morja, sodi k Italiji, kar je na desni, pa k Jugoslaviji.

Ti in Tvoji kolegi trdite, da Italija ni napravila Slovincem nobene krivice, krivico da so nam delali le fašisti, fašizem pa da je bil zgolj kratka epizoda v zgodovini Italije.

Epizoda? In pa kratka? Hvala lepa za tako epizodo, med katero smo uživali toliko dobrot, kakor na primer ob procesu pred Božičem 1941, ko je rimska vlada dala izreči pet smrtnih obsodb in je Slovence obsodila skupno na skoraj 1000 (tisoč) let ječe.

Ali veš, da je od vseh smrtnih obsodb, ki jih je izrekla Italija v fašistični epizodi, odpadlo 75% na Slovence?

Zares sijajna epizoda, ko je Italija v zvezi z Nemčijo zakrivila, da so iz Jugoslavije odpeljali v taborišča na stotisoče ljudi in jih od teh 75% postrelili! V tej epizodi so ubili nad 40.000 šolanin ljudi, v tej epizodi je postalo 425.000 Jugoslovanov invalidov, porušili so jim 395.000 hiš in povzročena škoda znaša morda 60 milijard dolarjev. Res, lepa epizoda!

Sicer pa nikakor ni v skladu z resnico trditev, da je šele fašizem pričel delati krivice. Nasilno poitalijančevanje je trajalo celo stoletje. Posledice tega sistematičnega raznarodovalnega dela so bile učinkovite. Leta 1918. sem v družbi s prijatelji sestavljal statistiko tržaških priimkov glede na narodnostni izvor. Slovanskih priimkov je bilo 78%. Toliko je torej v Trstu slovanske krvi. Poitalijančevanje je bilo delo nasilnosti ali zlonamerne zvijačnosti. Mar misliš, da ima po dveh rodovih nasilnega raznarodovanja krivičnik pravico do tega ljudstva in do te zemlje?

Koliko pa misliš, da je na Primorskem res italijanske zemlje? V Istri imajo Slovani 9 desetlin zemlje, Italijani pa 1 desetino.

In v Trstu? Tržaška občina meri 96.2 km². Od teh je pristno rimske italijanske zemlje samo nekaj kvadratnih kilometrov. To je tam okrog Sv. Justa in vse staro mesto. Drugega nič. Vse drugo je ali je bilo pred sto leti čisto slovenska zemlja. Na mestu, kjer stoji danes rojanska cerkev, so domačini še pred 150 leti orali. Kjer se dviga nova cerkev sv. Antona, so rastle oljke, ki so jih gojili domači Slovenci. In še več! Tik pod Sv. Justom, pod Kapucini so bili še v začetku 19. stoletja vinogradi, last naših Lonjercev. Slovenci smo tega nasilnega potujčevanja siti in smo se odločili, da napravimo tej krivici konec.

Tako Ti bo laže umljivo, kar je tik pred prvo svetovno vojno napisal največji tržaški italijanski lirik Scipio Slataper (kajpada bivši Zlatoper) v knjigi »Il mio Carso« na strani 54:

»S'ciavo. Vuoi venire con me? perchè tu sei Slavo, figlio della nuova razza. Per lunghi secoli ti sputarono in viso la tua schiavitù, ma anche la tua ora è venuta. È tempo, che tu sia padrone. Fratello di kraljevič Marco, tu sei Sloveno bifolco. Trieste deve esserti la nuova Venezia.

Povero sangue italiano, sangue di gatto adomesticato. Tu sei malato d'anemia cerebrale. Sdraiati sul lastricato delle tue strade e aspetta che il nuovo secolo ti calpesti.

Dragi De Gasperi! Končno obetaš, da je Italija pripravljena dati Slovencem, ki bi njej pripadli, vse jezikovne in kulturne pravice, da celo neko avtonomijo. Največje jamstvo za to, da se bo to res zgodilo, da je tisočletna italijanska civilizacija.

Prav tako, skoraj dobesedno so govorili rimski ministri ob sklepu prve svetovne vojne.

Takrat nas je Rim varal, toda — zadnjič. Danes ne najdeš več slovenskega Primorca, ki bi verjel besedam italijanskega ministra. Naše primorsko ljudstvo besedi ne veruje, vam ne zaupa. Zato vašo ponudbo odklanjamo. Le poslušaj.

Dne 27. januarja 1920 je zunanji minister grof Sforza rekel takole v rimskem parlamentu: »Mi smo sprejeli v svoje okrilje stotine tisočev Slovanov. Tem Slovanom bomo mi zagotovili popolno svobodo jezika in kulture. To bo za nas častna obveza in dejanje politične modrosti.« Dragi De Gasperi! V Rimu si pač poznal nekoga gospoda, Viktorja Emanuela, ki je bil kralj in je stanoval v kvirinalski palači. Morda še nisi pozabil, kako je v prestolnem govoru ob priliki otvoritve parlamenta junija 1921 sladko govoril o Slovencih. Saj sva ga oba poslušala.

Kako so besedo držali, pa Ti mora biti dobro znano. Na proteste so se nam smejali.

Celo rektor katoliške univerze v Milanu je na pritožbo slovenske delegacije takole povedal: »Ako vam ni všeč v Italiji, kar pojdite čez mejo!«

In sam kardinal Pizzardo, ki smo se mu pritožili, da nam oblastva branijo slovenske pridige, je začudeno vzkliknil: »Kaj, Slovenci se po 20 letih še niso priučili italijanščine?«

Zato dragi moj, vdano prenesi naslednjo izjavo:

Odkar je Osvobodilna fronta združila južne Slované, je Rim za vselej prenehal biti privlačni center, za kakršnega so ga imeli določeni krogi v stari Jugoslaviji. Danes so oči Jugoslovanov drugam obrnjene.

Kakor naše ljudstvo ne veruje več vašim besedam, prav tako odločno odklanja tudi verolomno rimsko civilizacijo. Siti smo je. Našemu Brkinu je borna kočica s slamnato streho ljubša od razkošnih beneških palač, ki so obogatene s prisleparjenim ali naro-

panim bogastvom vsega sveta. Našemu Kraševcu je preprosta kamnita cerkvica ljubša od katere koli katedrale. Vaše »civilizacije« ne maramo! Okusili smo jo in spoznali, ko so kvesturini našim mladoletnim deklicam v zaporih z žarečimi vžigalicami žgali prsi, ko so učitelji iglo vbadali v jezik otrokom, kadar so govorili slovensko. Spoznali smo jo, ko je jetični učitelj Sottosanti izpljunil svojo slino v usta deklici, ker jo je med odmorom slišal govoriti slovenski. Okusili smo jo, ko so nas karabinjerji zaradi slovenske govornice javno klofutali. Spoznali smo jo, ko so naše žene in matere po ječah pretepali do zadnjega zdihljaja. Okusili smo jo, ko so nas gonili iz taborišča v taborišče, iz ječe v ječo. Spoznali smo jo, ko so se oblastniki vdajali hijenskim nagonom ter snemali slovenske napise z grobov. 95.400 Primorcev je okusilo civilizacijo v taboriščih. Naj navedem samo en prizor. Slovenska žena v blagoslovljenem stanju je skozi žično omrežje molela roko ter mulila travo, da bi se nasitila. To je opazil neki mimoidoči italijanski duhovnik, se zgrozil in vzkliknil: »In v vsej Italiji se ne najde en sam človek, ki bi dvignil glas proti tolikemu barbarstvu!«

Ker so Primorci vse to in mnogo drugega okusili, zato se ne boš čudil, če Ti povem, da so z zadoščenjem brali besede škofa Luitpranda, ki je v zgodnjem srednjem veku naslovil na rimska oblastva (citiram po italijanski knjigi): »Per noi Longobardi, Normanni, Visigoti lo stesso nome di Romano desta schifo.«

In nikar se tudi ne čudi, ko Ti povem, da je na Primorskem prišel v pregovor tale stavek: »Rajši kot pod Italijo, rajši pod hudiča.«

Pa naš narod ne ve samo tega, kar je Italija Primorcem prizadela. On ve, kaj je fašistična Italija prizadela Jugoslaviji. Kdo je takoj po prvi svetovni vojni začel rušiti Jugoslavijo? Italija!

Kdo je povabil črnogorskega izdajalca ministra Plamenca v Rim, ga leta in leta vzdrževal in ne le njega, marveč celo papirnat ministrstvo in z njim rovaril proti Jugoslaviji? Italijanski »demokratični« ministrski predsednik Giolitti!

Kdo je pomagal vzdrževati Janka Pusto? Italija!

Kdo je prvi začel ogražati svetovni mir in je napadel neoboroženo Abesinijo? Fašistična Italija!

Kdo je napravil načrt za umor kralja Aleksandra? Fašistična Italija!

Kdo je dal morilcu revolver? Fašistična Italija, v Trstu, via Macchiavelli številka...

Kdo je začel in vzdrževal ustaško gibanje? Fašistična Italija!

Kje so se vadili prvi ustaši? V Trstu, via Colonia, v karabinjerski vojašnici in v Gorici v Stolni ulici.

Kdo je finansiral Paveliča, ko je pohajal po svetu? Italija!

Kdo je hujskal Hrvate — ustaše, da so poklali milijon Srbov? Italija in spet Italija in samo Italija!

Vse to in veliko več ve naše ljudstvo in zato se je v njem v 25 letih nakopičil ves srd zoper tako Italijo. Vse to vedo vsi jugoslovanski narodi, ki so se dvignili, da bi nas Primorce rešili.

Prav zaradi tega so vstala vsa jugoslovanska ljudstva. Gnalo jih je k nam, kjer smo bili podjarmljeni, lomiti verige in okove. Dvignili so se proti zatiralcem s prvobitno, prej nikdar sluteno silo: ali svobodo ali smrt!

Dragi De Gasperi! In po vsem tem si upaš zahtevati, da se ta zemlja izroči Italiji? Temu se pravi po naše nesramnost, po vaše pa »muxe rotto«.

Ne, ne tako! Nikar ne pozabi, da je Italija, ki je začela to zločinsko vojno proti Jugoslaviji, premagana država.

Ako bi v tej vojni zmagala Ducejeva Italija, bi vsi imperialistični listi od Sicilije do Benetk ponavljali rimski izrek: »Vae Victis! — Gorje premaganim!« In res bi se nad Primorce in nad vso Jugoslavijo zlilo neizmerno gorje, trebili bi naš narod do uničenja. Nova Jugoslavija pa načelno zavrača ta nečloveški rimski izrek in v znamenju bratstva jamči vsaki narodni manjšini, torej tudi italijanski, polno jezikovno in kulturno enakopravnost. S tem dejanjem bo dokazala pravo civilizacijo.

Ponavljam in tega nikar ne pozabi, da je Italija premagana država. Najboljši svet, ki Ti ga morem dati, in to je tudi edino pravilno in pravično, je ta, da Italija prizna pravice našemu ljudstvu.

Primorci so povedali, kaj hočejo. To je volja vseh neštetihi množic od Moskve do Trsta. In — zapomni si — če danes ne, bo jutri ta volja meso postala.

Ob prihodu zavezniške komisije

Zvesta načelom, ki si jih je osvojila v dneh narodno osvobodilne borbe, neomajno ob strani ljudstva, ki mu je sledila in pomagala na vsej njegovi trnjevi poti v zadnjih domala treh desetletjih, je velika večina slovenske in hrvatske duhovščine tudi v trenutku, ko je nastopila ura končne odločitve, trdno izpovedala svoje težnje. Komisiji stalnega sveta zunanjih ministrov velesil, ki ji je pripadla naloga, da prouči narodnostno stanje v Julijski krajini in poda predloge za nove meje od Jadrana do Alp, je namenila spomenico, ki v njej pravi:

Slovenski in hrvatski duhovniki na Primorskem ob prihodu mednarodne komisije izjavljamo:

Duhovniki najprej ugotavljamo, da nas je malo, ker nas je Italija v teku 25 let preganjanj in sistematičnih izgonov reducirala na minimalno število.

V vseh štirih škofijah ni nobene župnije, kjer bi bili izključno italijanski verniki, pač pa je ogromna večina župnij z izključno slovanskim prebivalstvom. Število župnij z italijansko večino je minimalno.

Stoletna izkustva z Italijo so dokazala, da Italijani niso sposobni rešiti manjšinskega vprašanja v krščanskem smislu, ker so naravno nagnjeni k nasilnemu ali izumetničenemu potujčevanju. Zato so izgubili pravico do nadaljnjega upravljanja teh dežel.

Ugotavljamo dalje, da je Primorska nedeljiva enota, da spadajo obrežni kraji iz gospodarskih razlogov k zaledju in zaledje k obrežju. Vsakršna delitev bi bila v vsakem oziru škodljiva.

Primorska torej spada k Jugoslaviji, ki v ustavi jamči italijanski manjšini avtonomne kulturne in narodne pravice, s čimer bo odpravljen stoletni boj na tem ozemlju.

Če hoče komisija zagotoviti Primorski mir in gospodarsko blagostanje, naj zunanjim ministrom predloži rešitev:

Celokupna Primorska se priključi federativni Jugoslaviji.

Trst, Gorica, 20. februarja 1946.

VSEBINA

France Bevk: Nekaj besed za uvod	3
Župnik Ivan Bidovec: Bodočnost zahteva	5
Dekan Gabrijel Piščanec: Ustava FLRJ in duhovnik	8
Župnik Anton Piščanec: Ločitev cerkve od države	11
Dekan Franc Malalan: Primorska duhovščina in osvobodilno gibanje	13
Virgil Šček: Zakaj so primorski duhovniki sodelovali v na- rodno osvobodilnem gibanju	17
Spomenica primorske duhovščine	22
Virgil Šček: Odprto pismo De Gasperiju	26
Ob prihodu zavezniške komisije	33

